

- SACKS, HARVEY 1970-71: Julkaisemattomat luennot kertomisesta kl. 1970 ja sl. 1971. University of California, Irvine. Litteroinut Gail Jefferson.
- 1986: Some considerations of a story told in ordinary conversation. — *Poetics* 15, 127-138.
- SATTEL, JACK W. 1983: Men, inexpressiveness, and power. — B. Thorne, C. Gramae & N. Henley (toim.), *Language, gender and society*. Rowley etc.: Newbury House.
- SCHEGLOFF, EMANUEL 1988: Goffman and the analysis of conversation. — P. Drew & A. Wootton (toim.), *Erving Goffman. Exploring the interaction order*. Cambridge: Polity Press.

Ilmestynyt alun perin *Naistutkimus*-lehdessä 1990/1 s. 4-19.

KIELI JA KIELENKÄYTTÖ: ONKO SUOMI SUKU(PUOLI)NEUTRAALI KIELI?

Mitä on kieli?

Otsikkoni sana *gender* voidaan tulkita kahdella eri tavalla, ja kaksimerkisyys on tarkoituksellista. Ensiksikin *gender* ('genus; suku[puoli]') voi viitata kielipilliseen kategoriaan, jollaisen tunemme monista indoeurooppalaisista kielistä. Toiseksi sanaa *gender* käytetään etenkin feministisessä tutkimuksessa viittaamaan sosiaaliseen ja kulttuuriseen kategoriaan, erotukseksi biologisesta sukupuolesta (*sex*), joka jakaa ihmiskunnan kahtia, miehiin ja naisiin. Kaikki lukijani eivät ehkä välittömästi näe sosiaalisena kategoriana ymmärrety *genderin* relevanssia esitykseni aiheen kannalta. Tarkoitukseni on osoittaa, että sekin on olennainen puhtuudessa suku(puoli)neutraalin kielen ongelma.

Käsitellessämme aihetta meidän on kuitenkin oltava seivillä siitä, mikälain kielikäsitys meillä on mielessämme. Toisin sanoen: **mitä tarkoitamme kielellä?** Tämä on tärkeää mielestäni siksi, että se, miten vastaamme otsikon kysymykseen, riippuu kielikäsitksestämme.

Kieltä voidaan määritellä monella eri tavalla, jotka ovat osin toisiaan täydentäviä, osin toisensa poissulkevia. Kieli voidaan nähdä **yhteisenä koodina**. Psykologisesti sitä voidaan tarkastella **syntynnäisenä kykyinä**. Jotkut meistä katsovat sitä mieluummin **dialogisena toimintana kontekstissa**, toiset taas painottaisivat lisäksi sen **institutionaalista luonnetta**: se on yhteisön elämässä olennainen sosiaalinen instituutio. Tämän esityksen tarkoituksiin jotkin näkemysistä ovat vähemmän rele-

vantteja kuin toiset. Minulla ei ole paljonkaan sanottavaa kielen psykologisesta aspektista, joka oletettavasti on pikemminkin universaali kuin kielispesifinen.

Kielen näkeminen koodina, hyvin jäsentyneenä systeeminä, jota voidaan luonnehtia mallien, sääntöjen ja formuloiden avulla, on luultavasti nykyisin vallitseva metafora länsimaisessa ajattelussa. Pääsyy tähän on, kuten tunnettua, se mitä kutsumme kirjoitetun kielen harhaksi, jonka olemme perineet länsimaisen kielioppitradition varhaisvaiheista. Olemme oppineet näkemään systeemin, siis tuotoksen, ensisijaisena ja kielenkäytön prosessin jollain tavoin toissijaisena. Tämän koodikeskeisen kielikäsityksen valossa kielellisen genuksen kategoria joko on osa suomen kielen kielio pillista systeemiä tai sitten ei ole. Tässä mielessä *gender* ei ole suomen kielen kielio pillisen systeemin osa. Persoonapronominien järjestelmässä ei ole sellaista kahtiajakoa kuin englannin *he/she*-pronomeilla, vaan ainoastaan yksi merkki (*hän*) molempia sukupuoliä varten, eikä genus ole kielio pillistunut substantiivien deklinaatioon siten kuin monissa indoeurooppalaisissa kielissä. Tämän verran me kaikki tiedämme.

Gender suomen kielen piilokategoriana

Miksi sitten puhua genuskategorista? Siksi, että vaikei se olekaan B. Lee Whorfin termein sanottuna ns. **ilmikategoria** (siis kategoria, jolla on säännöllinen morfologinen tai syntaktinen edustus), se voi silti olla piilevästi mukana systeemissä. Näin itse asiassa suomessa tapahtuukin. Toisin kuin niissä kielissä, joissa kielio pillisestä suvusta on tullut lähes autoomaattinen piire, joka on menettänyt alkuperäisen suhteensa ulkomaailman kategoriaoihin (lukuun ottamatta pronomineja *he* ja *she*), suomessa sukupuolten ontologinen ero näyttää olevan työntymässä kielen semantikkaan.

Sanasto ja sen käyttö yleensä paljastaa, mitkä kategoriat kielessä ovat epäeksplisiittisiä tai piileviä. Sukupuoli tulee esiin selvimmän sanoissa, jotka viittaavat ihmisiin, siis erilaisten sosiaalisten tehtävien ja ammatien nimityksissä. Tässä näemme maskuliinisuuden harhan, joka periytyy ajoilta jolloin virat olivat avoimia vain miehille: journalisti on näihin päiviin asti ollut *lehtimies*, juristi on *lakimies* — sopivia uudissanoja ammattin alkuajkana 1800-luvulla. Kun uusi virkamieslaki hyväksyttiin kolme vuotta sitten, yritettiin sana *virkamies* korvata sanalla *viranhaltija*, joka

olisi heijastanut paremmin sitä tosiasiaa että suurin osa virkamiehistä on naisia. Uudistus ei saanut tarpeeksi tukea. Vielä niinkin myöhään kuin keväällä 1991 Helsingin yliopiston humanistinen tiedekunta äänesti kysymyksestä, pitäisikö laitoksen johtajaa nimitää *esimieheksi* vai voitaisiinko tämä sana korvata sukupuolineutraalilla termillä *prefekti*. Äänestystulos ei suosittanut muutosta.

Vähemmän tuskallista vaikkakin hyvin hidasta kuolemaa voidaan enustaa vastaavalle feminiiniselle suffiksille *-tar*, joka aiemmin oli hyvin suosittu mutta joka nyt alkaa kuulostaa vanhanaikaiselta sellaisissa sanoissa kuin *piispatar* (piispan vaimo) tai *runoilijatar* (naispuolinen runoilija) tai *kostajatar* (naispuolinen kostaja). Se ei enää tietenkään ole produktiivinen sellaisissa uusissa ammattimissä kuin *professoritar* 'naisprofessori', *arkkitehtitar* 'naispuolinen arkkitehti' tai *suunnittelijatar* 'naispuolinen suunnittelija' mutta on sen sijaan leksikaalistunut tiettyissä vanhoissa sanoissa, kuten *kuningatar* tai *rakastajatar*. Nämä ovat kielessä pikemminkin kulttuurisen viiveen merkkejä kuin piilokategorioiden ilmentymiä. Esimerkiksi yhä jotenkin leikillisen ilmauksen *sihteesrikkö* syntymä (vrt. vakavaan termiin *sihtheeri*) osoittaa toisaalta, että piilokategoria tekee myyräntyötä. Suffiksi *-kko* ei sinänsä implikoi sukupuolta esim. sanoissa *mekaanikko*, *päällikkö*, *maanikko* tai *lyyrikko*. On kuitenkin olemassa vanha venäläisen naisen nimitys *kariakko*, jotka eivät ole *läinen* ja naispuolisen karjanhoitajan nimitys *sisäköksi* ja, mikä tärkeämpää, leikillisiä. Palvelustyttöä taas nimitettiin *sisäköksi* ja, mikä tärkeämpää, blondia *vaaleaveriköksi*, ja tämä kaikki saattaa piillä uudismuodosteiden taustalla. Se on saanut lisävahvistusta sellaista adjektiivista kuin *hätikökö* ja *hupakko*, joita käytetään luonnehtimaan vain naisia. Kumma kyllä äskettäin muodostettu substantiivi *ähykkö* on vastoin tätä trendiä.

Otan nyt pari selvästi triviaalia esimerkkiä piilokategorioista nykypäivän suomessa (ks. Rautala 1988). Erilaisten artefaktien ja tuotteiden nimissä maskuliinisuuden ja feminiinisuuden stereotyyppiat tulevat hyvin esiin. Kuuluisilla suomalaisilla jäänmurtajilla on miesten etunimiä, esim. *Urho* (vrt. Urho Kekkonen) ja *Tarmo*. Vahvat ja tehokkaat kodin puhdistusaineet ovat nimeltään *Andy* ja *Mr Proper*, kun taas ohenevia hiuksia hellästi hoitava shampoo on nimeltään *Hellä Mietonen*. Suolaisten ja terveellisten ruokatarvojen nimiä ovat *Ahti* sillin, *Velimies* tai *Reissumies* leivän tai *Väinämäisen paltoonnapit* näkkileivän niminä. Toisaalta lihoitavilla ja houkuttelevilla suklaakekseillä on naisten nimet *Marie*, *Monica* ja *Theresa*, makeisia voi myydä *Julien* tai *Mariennen* kuorissa ja niin edelleen. Ei-inhimillisiä ilmiöitä siis luonnehditaan ja nimitetään ominaisuuksien perusteella joko miehen tai naisen etunimillä.

Toinen esimerkki piilokategorian voimasta on erisnimien käyttö ihmisistä. Jos mainitsen, että *Virtanen* on tulossa hoitamaan jonkin asian, siis jos viittaa henkilöön ainoastaan sukunimellä, tämän tulkitaan tarkoittavan miestä. Vastaavasti pelkästään miehet käyttävät suomalaisessa kulttuurissa itsestään etunimensä alkukirjaimia: ei löydy naista, joka kutsuisi itseään J. K. Paasiseksi tai P. J. Hakkaraiseksi. Sanomalehdissä miehistä puhutaan usein vain etunimellä, kun taas naisiin (ja lapsiin) viitataan kadulla törmätessään tervehtivän toisiaan ilmauksella *kato Eikka*, mutta partikkelia *kato* ei koskaan käytetä naisista eivätkä sitä käytä naiset sattumalta tavatessaan. Näemme siis erisnimien käytöstä, että vaikka sukupuolella ei ole ilmiomerkkiä, tietyn vaihtoehdon valinta paradigmaattisesta joukosta on saanut systemaattisen tulkinnan: käytöstä voi päätellä sen, onko puhujana, puhuteltuna tai viittaauksen kohteena nainen vai mies.

Vähemmän triviaali nimiä koskeva kysymys on uusi sukunimilaki, joka hyväksyttiin vuonna 1986. Naiset, jotka ovat ottaneet takaisin tyttönimensä uuden lain jälkeen, saavat seuraavanlaisen listan virallisiiin pereihinsa, vaikka eivät olisi koskaan eronneet: Liisa *Virtanen*, aiemmin *Lahtinen*, omaa sukua *Virtanen*. Ero on vielä näkyvämpi tapauksissa, joissa on solmittu uusia avioliittoja.

Naiset ja suomen yleiskielen kehitys

Toinen esimerkki kieli esineenä -näkemyksestä on sen samaistaminen kieliyhteisössä käytetyn normatiivisen, yleis- tai prestiisivariantin kanssa. Tässä ilmaus *suomen kieli* viittaa siihen suomen kielen varianttiin, joka on ollut sekä puhuttuna että kirjoitettuna standardina vasta 1800-luvun jälkipuoliskolta asti. Tuohon aikaan asti suomen kielellä oli ollut kaksi erillistä olomuotoa: toisaalta oli kirjoitettu yleiskieli, joka ei ollut kenenkään äidinkieli, toisaalta joukko puhuttuja murteita hajallaan ympäri laajaa maata (Laitinen ja Vartiainen 1988, Paunonen 1991). 1800-luvun jälkipuoliskolla suomen yleiskieltä alettiin puhua arkiyhteyksissä. Tämä tapahtui niin, että yläluokka kävi läpi kielenvaihdon – se hylkäsi ruotsin puhekielenään ja alkoi puhua suomea, joka oli saanut virallisen statuksen ruotsin rinnalla.

Mitä tekemistä kielen standardisoinnilla on sitten sukupuolen kanssa? Mielestäni paljonkin. Tuohon asti ja vielä kauemminkin korkein sivistys

oli Suomessa mahdollista vain miehille. Varhaiset 1600-luvun suomen kieliopit jäljittelivät latinan paradigmoja. Niiden mallina oli ainoa todellinen miesten kieli, oppineiden miesten latina, kieli joka ei enää ollut käytössä äidinkielenä vaan siirtyi miehiltä pojille kouluissa (vrt. Ong 1985). Myöhemmin ilmestyneet, käyttökelpoisemmat ja luotettavammat kieliopilliset ja leksikografiset kuvaukset 1800-luvun standardisoidusta suomen kielen oppineisuuden tuotteita ja maskuliinisen kilpailun kompromisseja. Kompromissit liittyivät ritoihin, joita syntyi aluemurteiden välille niiden suhteellisesta asemasta uutta yleiskieltä luotaessa.

Samoin kuin luonnontieteilijät kutsuivat tutkimuskohdettaan *luonnottareksi* ja yrittivät murtautua tämän salaisuuksiin, samoin kuin historioitsijat puhuivat *ajattaresta* tai *historian hengettärestä* ja samoin kuin onni (*onnetar*) ja kohtalokin (*kohtalotar*) yhä miellettiin naispuolisiksi, niin lingvistikin, tai *kielimihehet*, näkivät isänmaalliseksi tehtäväkseen *kieletären* sivistämisen peukaloimatta silti liikaa hänen luonnollista kauneuttaan. Tässä prosessissa naiset oli kirjaimellisesti ajettu keittiöön: ensimmäinen käsikirja tai opaskirja korrektiin suomen käyttöön (1885) oli eksplisiittisesti osoitettu ”naisille jotka tukevat suomen kieltä”, ja juuri naisia syytti E. S. Yrjö-Koskinen ”suomen kielen surullisesta tilasta kansallismielisissä kodeissa” vielä vuonna 1898.¹ Odotettiin yleisesti, että naiset kasvattaisivat uuden suomea puhuvan sukupolven ja saisivat aikaan kielenvaihdon, josta oli tullut laajalti hyväksytyä päämäärä (Sajavaara 1988).

Kun Kotikielen Seura perustettiin 1876, sen säännöissä tunnustettiin potentiaalisiksi jäseniksi vain ne **miehet**, jotka olivat osoittaneet kiinnostuksensa suomen kielen opiskeluun ja edistämiseen (Laitinen 1989). Kaksikymmentä vuotta myöhemmin kaksi uuteraa ja voimakasta naista, Ilmi Hallstén ja Lilli Lilius, jotka silloin olivat jo päässeet jäseniksi kunnianarvoisaan seuraan, toteutuivat seuran suurimman yksittäisen hankkeen, ruotsalais-suomalaisen arkisanaston (*Kodin sanasto*), jossa oli 8000 hakusanaa (Vartiainen 1988). Tämä tärkeä julkaisu oli koottu joka päiväisten keittiö- ja arkiasareiden suomenkielisen terminologian kodi-foimiseksi ja helpottamaan perheenäitien ja heidän talonpoikaisten palvelustyttöjensä välistä kommunikatiota.

Näin ollen äidinkielemme standardisoidun variantin sai aikaan, merkitsevää kotitaloussanastoa lukuun ottamatta, yksinomaan pieni joukko

¹ Samanlaisia mielipiteitä esitti taitteijja Juice Leskinen vielä 15. tammikuuta 2001 Helsingin Sanomissa. (Suom. huom.)

isänmaallisia suomalaisia miehiä. Voimme siis sanoa, että alusta alkaen uuden yleiskielen toteuttamisessa oli selvä työnjako sukupuolten välillä. Se mikä vähitellen alkoi kuulostaa luonnolliselta ja väistämättömältä uskonnon, lain tai hallinnon kielessä, tuotti siten ne luonnolliset merkitykset, jotka ilman vastustusta kodifioitiin Nykysuomen sanakirjaan (1951–1965). Mutta nämä luonnolliselta näyttävät merkitykset olivat peräisin yksipuolisesta tilanteesta, jossa puolella väestöstä ei ollut edes teoreettista mahdollisuutta vaikuttaa siihen, mihin suuntaan standardisointi kulki. Meidän on hyvä muistaa tässä yhteydessä, että kieli sisältää, viestittää ja säilyttää vallassaolijoiden ideologioita – mutta tavalla, joka tuntuu luonnolliselta (vrt. Fairclough 1989).

Kun nyt kuulemme valituksia näiden tekstilajien paperinmakuisuudesta ja mutkikkuudesta, voimmme nähdä sen yhdeksi syyksi puhuttujen ja kirjoitettujen kielen riittämättömän yhteyden. Jos ei oteta huomioon murteenpuhujia, puhutu arkikieli oli luultavasti ensin naisten hallitsemaa ja osaamaa. Tämä kielimuoto oli kontekstisidonnaista ja dialogista ja mukautui helposti lastenkasvatuksen, huoltokerronnan, uskoutumisen ja ajanvietteen diskurssitarpeisiin. Puhtaasti miehen kirjallisuuden kieli, joka oli muotoiltu ensin ja ennen kaikkea kirjoitettuun tai lähinnä monologiseen käyttöön, tähtäsi puhtauteen, selkeyteen ja kontekstista vapaaseen eksplisiittisyyteen. Tämän ideologian nykyperilliset uskovat lauseen itsestäänselvään voimaan. On ehkä hieman liioiteltua nähdä tilanne jyrkkänä dikotomiana äärimmäisen normatiivisen ja monologisen ja toisaalta vapaasti virtaavan dialogisen kielimuodon välillä. Haluan kuitenkin korostaa sitä tosiasiaa, ettei sukupuolen relevanssi 1800-luvun kuohuvassa kielellisessä tilanteessa Suomessa ja etenkin Helsingissä ole vielä saanut osakseen niin paljon huomiota kuin sen pitäisi saada. Tällä hetkellä on jännite suhteellisen joustamattoman kirjoitetun normin ja toisaalta niiden tarpeiden välillä, että puhuttu yleiskieli tai useammat paikalliset ja yhteiskunnalliset alastandardit saisivat lisää vapautta. Dilemmalle ei ole näkyvissä mitään helppoa ratkaisua. Voisimme ennustaa, että kun naiset ottavat yhä enemmän osaa julkiseen elämään, nuo kaksi varianttia lähestyisivät toisiaan. Ajan mittaan tämä vapauttaisi puhutun virallisen suomen paperisesta maustaan.

Jotkut ranskalaiset feministit, etenkin Julia Kristeva ja Luce Irigaray, ovat väittäneet että kieli semioottisena systeeminä on naisen vankila – vankila, jossa ei ole tilaa hänelle subjektina. Heillä oli luultavasti mielesseen ensimmäinen mainitsemani kielinäkemys, abstrakti idea kielestä koodina tai systeeminä. Mutta lisäksi he varmaankin ajattelivat vankila-

metaforan erityisen hyvin sopivan Ranskan tilanteeseen. Jos he olisivat olleet selvillä suomalaisen tilanteen erityispiirteistä, he olisivat varmaan olleet vieläkin vakuuttuneempia asiastaan.

Sukupuoli ja kielenkäyttö

Tähän asti olen puhunut enemmän kielestä kuin kielenkäytöstä. En ole sanonut paljoakaan näkemyksestä kielestä dialogisena toimintana, jokena meneillään olevia diskurssin prosesseja, enkä kielestä sosiaalisenä instituutina, jotka olivat listani kaksi jälkimmäistä määritelmää. Mutta sekä kielenkäyttö että näkemys kielestä instituutiona ovat jotenkin utautuneet mukaan siihen, mitä olen puhunut kielestä systeeminä. **Langunen** ja **parolen** dikotomialla, jonka Ferdinand de Saussure keksi 1900-luvun alussa ja jota seuraavat lingvistipolvet niin innokaasti ovat seuranneet, on ollut sekä hyviä että myös joihain onnettomiakin seurauksia. Teoreettisen lingvistiikan kovassa ytimessä **langue** oli – ja on vieläkin – ensisijaisen kiinnostuksen ja arvostuksen kohde, kun taas **parole** on enimmäkseen torjuttu jonakin mikä ei ole tutkimisen arvoista, jonakin kaoottina, sellaisena mistä ei voi tulla ideaalista, hyvinmuodostunutta eikä inhimillisesti mahdollista.

Mutta tänään on **parolen** päivä. Siitä tuli ensin varsin kiihkeän tutkimuksen kohde sosiolingvistiikassa kaksikymmentä vuotta sitten. Se oli tärkeä yritys tuoda järjestystä puhuttujen kielen ilmeiseen heterogeenisuuteen. Kekstiin (ja tendenssit osoittautuivat aika samanlaisiksi New Yorkissa, Belfastissa ja Jyväskylässä), että ihmisryhmät voidaan systemaattisesti erottaa toisistaan kvantitatiivisilla kielellisillä mittareilla ja että nämä mittarit ovat herkkiä sellaisille puhujien ominaisuuksille kuin ikä, etnisyys, sosiaalinen status ja sukupuoli. Niiden tendenssien joukossa, jotka näyttivät pitävän sukupuolia erillään, olivat seuraavanlaiset erot: naisilla on taipumus käyttää enemmän prestisiimuotoja ja jopa hyperkorrekteja muotoja kuin miehillä; naiset ovat tietoisempia kielestä ja sen variaanteista kuin miehet; miehet puhuvat hitaammin kuin naiset; erot voi havaita jo kouluiässä, ja niin edelleen.

Näiden tendenssien varhaiset selitykset tehtiin muiden sosiaalisten muuttujien termein; sosiaalinen luokka tai ryhmä tuntui olevan relevantimpi miehille kuin naisille, kun taas naisten väitettiin olevan statistioteoisempia (Trudgill 1977). Myöhemmin selityksiin tulivat mukaan sosiaaliset verkostot ja asenteet ja sellaiset arvot kuin ryhmäsolidaarisuus: mie-

het ja naiset halusivat erottautua, erota toisistaan kielellisesti, osoittaakseen ryhmän jäsenyyttä (Milroy 1980). Sanottiin myös miesten ja naisten pyrkivän saavuttamaan eri asioita kielellä: esimerkiksi joko valtaa muiden yli tai sitten sosiaalista sopusointua ja myöntyväisyyttä (ks. Coates 1986).

On erittäin tarpeellista ymmärtää niiden erojen sosiosemitoittinen merkitys, joita on löydetty sukupuolten väliltä, ja niiden selitysten merkitys, joita eroille on annettu. Kielelliset piirteet, kuten diftongit tai niiden puute (suomen *maa – ma*), persoonapronomien käyttö tai niiden välttäminen, taajakäyttöisten sanojen lyhyiden versioiden suosiminen (*tää* sanan *tämä* sijasta, *ei oo* muodon *ei ole* sijasta) tai epäsuorien tai suorien ilmausten käyttö, vain muutamia relevantteja muuttujia mainitakseni, voidaan nähdä indekseina eli merkkeinä tietyn yhteisön sosiaalisesta järjestyksestä. Toisin sanoen: vaikka muuttujien valinta useimmiten on puhujille tiedostamatonta, ne paljastavat tutkijalle, kuinka sukupuolet ovat jäsentyneet toisiinsa nähden oikeuksiensa ja vastualueidensa puolesta ja kuinka puhujat itse ne kokevat. Vaikkakin suomalaisnaisten ja brittiläisten sosiaalisessa asemassa ja statuksessa on monia eroja, indeksissä kielenkäytössään he eivät näytä yhteiskunnallisella tasolla niin kovin erilaisilta. Toisin sanoen sukupuolta tuotetaan tai rekonstruoidaan kategoriana koko ajan kielenkäytössä, vaikkakin tiedostamattomalla tai suunnitteleamattomalla tavalla (vrt. West ja Zimmermann 1987).

Kieli instituutiona

Instituutiona kielen voi nähdä muodostuvan joukosta diskursseja, jotka eivät kaikki ole toisiinsa nähden yhtä kunnioitettuja tai arvostettuja (esim. lain, joukkoviestimien tai tieteen diskurssit verrattuina keittokirjojen, lastenkasvatuksen tai urheilun diskursseihin). Kielikoodin ja yhteiskunnan elämässä tietyllä historiallisella kaudella käytettävissä olevien diskurssien välillä on kaksisuuntainen liikenne. Diskurssin voi luonnollisesti sanoa käyttävän koodin tuottamia leksikaalisia ja kielipolillisia välineitä. Toisaalta hierarkiassa ylempänä olevat diskurssit vaikuttavat enemmän sellaisiin merkityksiin, jotka konventionaalistuvat ja mielletään yleensä yhteisössä ”luonnollisiksi merkityksiksi” (McConnell-Ginet 1988, Fairclough 1989).

Havainnollistaakseni sitä, miten sukupuoli voi tulla relevantiksi yhdessä diskursseista, otan esiin kaksi äskettäistä tapausta Suomesta. En-

simmainen esimerkeistä on väittely uudesta sukunimilaisista, joka tuli voimaan 1986. Tämän lain mukaan vihittävä pari voi valita joko miehen tai naisen sukunimen tulevaksi yhteiseksi nimekseen tai kumpikin voi päättää pitää entisen sukunimensä. Laki siis kohteli sukupuolia tasavertaisesti. Ehdotusta ei hyväksytty helposti, ja siitä käyty väittely kertoi, että vasta viisikymmenvuotias nimenantamisen traditio oli jo omaksunut syvät psyykkiset ja moraaliset juuret. Vaikka lain tarjoamat uudet vaihtoehdot tulisi valitsemaan vain merkityksetön vähemmistö kun taas ylivoimainen enemmistö seuraisi vakiintunutta käytäntöä, lain vastustajat tunisivat sen väkisinkin johtavan siihen, että suomalainen perhe tuhoutuisi, miehiltä riistettäisiin viimeisetkin oikeudet lapsiinsa ja seksuaalimoraali rappeutuisi maassa yhä enemmän. Yllättävää kyllä jotkut lain vastustajat pyrkivät myös naurunalaistamaan metelin pitämisen ”pelkästä nimestä”. Väittely osoitti, että jollain tiedostamattomalla tasolla suuri yleisö oli saistänyt sen, että nimeämisen valta ja vanhan epäsymmetrisen sukunimilain symbolinen arvo edustavat asioiden todellista moraalista luonnetta. Tuskin voisi paremmin havainnollistaa sitä, miten sanat – jopa erisnimet joiden oletetaan olevan vailla merkitystä – saavat semanttista merkitystä hyvin lyhyessäkin ajassa.

Laki on nyt ollut voimassa viisi vuotta, eikä se ole saanut suomalaista perherakennetta äkillisesti kääntymään hajaannusta kohti.

Toinen esimerkkini on vuodelta 1991. Tammikuun alussa hilpeä työmarkkinajohdajien joukko, joka leikkisästi kutsui itseään TUPOLEVIN veljeksiksi (siinä oli edustajia sekä työnantajien että työntekijöiden liitoista, ja TUPO on lyhenne sanasta *tulopolitiikka*) oli ollut melko kostealla illallisella. Muutaman konjakin jälkeen he innostuivat lähettämään postikortteja tuttavilleen. Valitettavasti he lähettivät yhden myös naiselle, joka toimi tutkijana valtion tasa-arvotoimistossa ja jota he eivät henkilökohtaisesti tunteneet. He olivat valinneet häntä varten pornografisen kortin. Kuvapuolella (joka esitti alastonta naista laskeutumassa taivaasta rintaliivit laskuvarjonaan lukemattomien jäykistyneiden penisten päälle) oli ranskankielinen lause *vive les hommes*. Toisella puolella oli käsin kirjoitettu teksti: ”Palkkaerot poistettava, keskitytään olennaiseen”. (Suomenkielinen sana *olennaiseen* sisältää sanaleikin.) Vastaaanottaja lähetti kortin julkaistavaksi Helsingin Sanomiin, maan johtavaan päivälehteen. Saman aikaan kun lehti tarkisti kortin aitoutta, korttioperaation päähenkilö nimitettiin tulopoliitiseksi pääneuvottelijaksi. Kortti julkaistiin. Miehet eivät eronneet viroistaan. Naisjärjestöt alkoivat laskea yhteen kaksi ynnä kaksi: 1980-luvulla palkkapolitiikastamme päättivät miehet, joilla oli tällainen asenne. Tuona jaksossa miesten ja naisten palkkaerot eivät pienen-

tyneet – itse asiassa ne kasvoivat. Naiset keräsivät tuhansia nimiä adressiin työministerille, jota he pyysivät harkitsemaan uudelleen kyseisen henkilön sopivuutta neuvottelijan tehtävään. Mies ei vielääkään eronnut. Hän perusteli käyttäytymistään sanomalla, että oli lähettänyt kortin kaksi viikkoa ennen nimitystään. Hän oli nyt eri mies. Hän piti itseään normaalin miehenä ja vertasi korttitemppua pikkupoikana tekemiinsä omenavarkauksiin.

Lehdistössä käytiin pitkä väittely asiasta. Kukaan ei eronnut. Naisia kuvattiin hysteerisiksi. He väittivät, etteivät he olleet hysteerisiä vaan rationaalisia. Heidän kysymykseensä ei ollut vastattu. Pornografisia kortteja lähetettiin tukuttain. Niitä saivat kaikki ne, jotka avasivat suunsa keskustelussa, jopa tutkijan roolissa, kuten itse tein. Mies sai sympatiat. Väittely loppui hiljaiseen, ja sen kuluessa feministeistä tuli tarinan roistoja (yksityiskohdista ks. Holli ja Wartiovaara 1990, jotka analysoivat sitä, miten lehdistö tapahtumien kulun esitti). Olen käsitellyt episodiat pitkään, koska se on minusta hyvä esimerkki yhteiskuntaamme juurtuneen seksismin itsestäänselvyydestä ja ”luonnollisuudesta”.

Päätelmiä

Oppikirjojen mukaan suomi on kieli, johon sukupuolten epätasa-arvoisen sosiaalinen status ei ole koodautunut. Tämä on totta sikäli kuin puhutaan persoonapronomineista ja substantiivien kielipillisestä suvusta. Mutta kontekstittoman koodin kielipillisen pinnan samaistaminen sukupuolten tilanteeseen elävässä yhteiskunnassa on kardinaalivirhe. Se sisältäisi hyvin karkean ja yksinkertaistetun version Whorfin kielellisestä suhteellisuushypoteesista. Jopa ajatus, jonka mukaan kieltä voisi käyttää ei-seksistisesti neutraalin pronominisysteemin avulla, on erittäin epärealistista asioiden yksinkertaistamista. Tarkoitukseni on ollut tässä esityksessä näyttää, että vaikka kieli kontekstista vapaana koodina tuo näkyviimme sukupuolineutraalin pinnan, sen alla piilevät epätasa-arvon pohjamudat ja puhumattomat mutta äärimmäisen merkitykselliset stereotyyppit, jotka vaikuttavat vallassaolijoiden päivittäisiin tekoihin.

Lähteet

- COATES, JENNIFER 1986: *Women, men and language. A sociolinguistic account of sex differences in language*. London: Longman.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1989: *Language and power*. London: Longman.
- HALLSTÉN, ILMI – LILIUS, LILLI 1896: *Kodin sanasto*. Helsinki: Werner Söderström.
- HOLLI, ANNE – WARTIOVAARA, KATARINA 1990: *Kortti puhuu. Selvityksiä Tupolev-keskustelusta lehdistössä*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja, Sarja A. Helsinki.
- LAITINEN, LEA 1989: Nainen, kieli ja kielentutkimus. – *Virittäjä* 93:1.
- LAITINEN, LEA – VARTIAINEN, LIISA 1988: Naiset ja nykysuomen synti. – L. Laitinen (toim.), *Isosuihinainen*. Helsinki: Yliopistopaino.
- MCCONNELL-GINET, SALLY 1988: Language and gender. – F. J. Newmeyer (toim.), *Linguistics. The Cambridge Survey*, vol. IV, Language: The socio-cultural context. Cambridge: Cambridge University Press.
- MILROY, LESLEY 1980: *Language and social networks*. Oxford: Basil Blackwell.
- ONG, WALTER 1982: *Orality and literacy. The technologizing of the word*. New York: Routledge.
- PAUNONEN, HEIKKI 1991: Suomen kieli Helsingissä 1800-luvulla. – L. Nyholm (toim.), *Språkmöte i Finland. Invandring och språklig anpassning på 1800-talet*. Institute of Nordic Studies, University of Helsinki, series B:14.
- RAUTALA, HELENA 1988: Jumala suojelkoon sikötäni kuitenkin! Havaintoja suomen kielen piilogenuksesta. – L. Laitinen (toim.), *Isosuihinainen*. Helsinki: Yliopistopaino.
- SAJAVARA, PAULA 1988: Sivistyneiden naisten oikeakielisyysoapas. – L. Laitinen (toim.), *Isosuihinainen*. Helsinki: Yliopistopaino.
- VARTIAINEN, LIISA 1988: Kodin sanasto 1896. – L. Laitinen (toim.), *Isosuihinainen*. Helsinki: Yliopistopaino.
- WEST, CANDACE – ZIMMERMANN, DON H. 1987: Doing gender. – *Gender and Society* 1, 2.

Ilmestynyt alun perin vuonna 1992 nimellä *Language and language use: is Finnish a gender-neutral language?* teoksessa C. Hawkesworth & L. Emondson (toim.), *More equal than most. Essays on women in Finnish society and culture*.

Suomentanut Lea Laitinen